

Onderwijssysteem

Brazilië

beschreven en vergeleken met
het Nederlandse systeem

Dit document geeft informatie over het onderwijssysteem van Brazilië. We leggen uit wat het Nederlandse equivalent is van de meest voorkomende diploma's uit Brazilië met als doel: toelating tot het Nederlands hoger onderwijs.

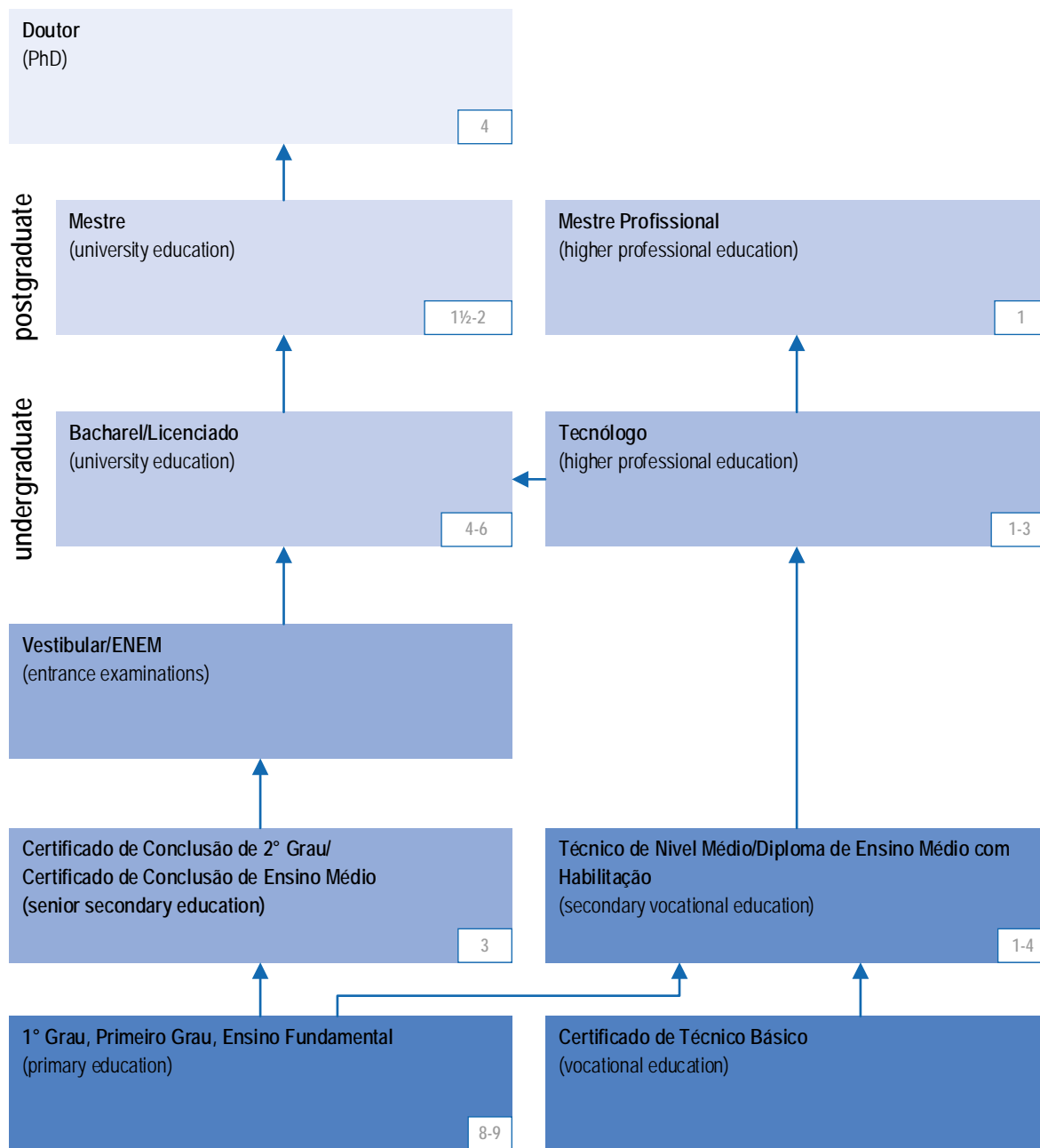
Disclaimer

We doen ons best om de informatie zo up-to-date mogelijk te houden. We aanvaarden echter geen aansprakelijkheid voor schade die is ontstaan als gevolg van fouten of onvolledige informatie in dit document.

Op deze publicatie, met uitzondering van het beeldmateriaal, is de Creative Commons Naamsvermelding NietCommercieel 3.0 Unported-licentie van toepassing. Ga naar www.nuffic.nl/cc/ voor meer informatie over het hergebruik van deze publicatie.

Onderwijssysteem Brazilië

0 Duur van de opleiding

■ Waarderingstabel

In dit overzicht staan links de buitenlandse diploma's die het meest voorkomen bij toelatingsverzoeken tot het hoger onderwijs. De andere kolommen tonen de Nederlandse waardering met de vergelijkbare niveaus in het Nederlandse en Europese kwalificatieraamwerk.

Buitenlands diploma	Nederlandse waardering en NLQF-niveau	EQF-niveau
<i>Técnico de Nivel Médio/Diploma de Ensino Médio com Habilitação</i>	mbo-diploma (kwalificatieniveau 1-4)	1-4
<i>Certificado de Conclusão de 2º Grau/Certificado de Conclusão de Ensino Médio</i>	ongeveer havodiploma	4
<i>Tecnólogo</i>	ongeveer 1 jaar hbo	5
<i>Bacharel</i>	bachelorgraad in het hbo of ten hoogste bachelorgraad in het wo	6
<i>Licenciado</i>	bachelorgraad in het hbo (hoger pedagogisch onderwijs)	6
<i>Mestre</i>	mastergraad (1-jarige opleiding) in het wo	7

NB

- Dit is een globaal advies waaraan je geen rechten kunt ontleen.
- NLQF = Nederlands kwalificatieraamwerk; EQF = Europees kwalificatieraamwerk.
- Het EQF/[NLQF-niveau](#) zegt niet zozeer iets over de studie-inspanning of -inhoud, maar wel over wat iemand kan en weet als een bepaald leerproces is afgerond.
- Informatie over de Nederlandse waarderingen staat op onze website: [onderwijssysteem Nederland](#).
- [SBB, Samenwerkingsorganisatie Beroepsonderwijs Bedrijfsleven](#), waardeert buitenlandse diploma's en opleidingen op vmbo- en mbo-niveau. De waardering kan afwijken wanneer SBB het diploma waardeert voor toelating tot het mbo of de arbeidsmarkt.

■ Introductie

De federatieve republiek Brazilië is opgedeeld in 26 staten en een federaal district (*Brasilia*). Er wonen ruim 200 miljoen mensen.

Het Braziliaanse onderwijssysteem kent zijn oorsprong in de grondwet van 1988 en in de *Lei de Diretrizes e Bases Educação Nacional* (LDB) van 1996. De LDB is de wet waarin de richtlijnen en grondslagen voor het nationale onderwijs zijn vastgelegd. De nationale onderwijsraad (*Conselho Nacional de Educação*, CNE) is primair verantwoordelijk voor onderwijszaken. Daarnaast heeft iedere staat en het federaal district zijn eigen onderwijsraad. Deze raden houden toezicht op de instellingen voor het lager, voortgezet en middelbaar beroepsgericht onderwijs binnen hun eigen gebied. Door de staat gefinancierde en bestuurde universiteiten worden door deze raden geaccrediteerd, terwijl hun studieprogramma's op federaal niveau worden geëvalueerd.

Het hoger onderwijs valt onder de verantwoordelijkheid van het ministerie van Onderwijs (*Ministério da Educação*, MEC), meer in het bijzonder van de afdeling voor hoger onderwijs (*Secretaria de Educação Superior*, SESU).

De invoering van de LDB van 1996 gebeurde conform een 'Nationaal Tien Jaren Onderwijsplan', waarin een aantal maatregelen zijn opgenomen die moesten leiden tot betere scholing van de bevolking, verbetering van de onderwijsinstrumenten, verlaging van de sociale en regionale ongelijkheden van het land en democratisering van de leiding van de universiteiten. De deelname aan het hoger onderwijs moest voorts stijgen van 12 naar 30 procent. Het invoeren van een binair systeem op alle niveaus van het onderwijs was één van de maatregelen van het onderwijsplan.

De nieuwe wet onderscheidt twee naast elkaar bestaande onderwijssystemen: *sistema de educação básica e superior* (algemeen onderwijs) en *sistema de educação profissional* (beroepsgericht onderwijs), waarbij elk systeem twee niveaus kent: *educação básica* en *educação superior* (basis- en hoger onderwijs).

Het *educação básica* wordt voor 93 procent gefinancierd door de afzonderlijke staten en gemeenten. Daarnaast is er een aantal particuliere en federale scholen. Ongeveer 81 procent van alle leerlingen volgt dit niveau van onderwijs. De leerplicht geldt tot en met de leeftijd van 14 jaar. De onderwijstaal is het Portugees.

Het academisch jaar loopt van maart tot december.

■ Basis- en voortgezet onderwijs

Algemeen vormend onderwijs

Het *educação básica* (basisonderwijs) kende tot 2006 een nominale studieduur van 11 jaar. Conform het Nationaal Tien Jaren Onderwijsplan (LDB) heeft het *educação básica* vanaf 2006 officieel een studieduur van 12 jaar in totaal. Dit is echter nog niet in alle staten ingevoerd. Volgens deze wet valt onder de term *educação básica* zowel het lager onderwijs (*1º Grau, Primeiro Grau, Ensino Fundamental*) als het algemeen vormend voortgezet onderwijs (*2º Grau, Segundo Grau, Ensino Médio*). Het ligt in de bedoeling deze fase van het onderwijs af te ronden met een nationaal examen (ENEM = *examen nacional de ensino médio*). Dit examen is nu nog niet op alle scholen verplicht.

De eerste 9 jaar (kleuteronderwijs - *ensino infantil* - verzorgd door *Kindergartens of pre-schools*, niet inbegrepen) van het basisonderwijs (*1º Grau, Ensino Fundamental*) zijn verplicht voor kinderen in de leeftijd van 6 tot 14 jaar. Het schooljaar bestaat uit ten minste 200 dagen en 800 contacturen. Het curriculum bestaat in de klassen 2-5 uit de vakken Portugees, geschiedenis, aardrijkskunde, natuurwetenschappelijke vakken, wiskunde, kunstonderwijs en lichamelijke opvoeding. Vanaf de zesde klas zijn ook één of twee vreemde talen, meestal Engels en Spaans, verplicht. Vanaf klas 7 bestaat het curriculum al uit vakken die gericht zijn op het toelatingsexamen van de universiteit. Aan het einde van deze opleiding wordt een getuigschrift uitgereikt, dat toelating biedt tot de bovenbouw van het voortgezet onderwijs (*2º Grau, Ensino Médio*).

Sommige middelbare scholen vragen voor de bovenbouw (*3ª Serie*, klas 10-12) ook een toelatingsexamen. De kernvakken zijn Portugees taal en Braziliaanse literatuur, aardrijkskunde en geschiedenis, natuurkunde, scheikunde en biologie, wiskunde, een buitenlandse taal, kunstonderwijs en lichamelijke opvoeding. De bovenbouw duurt 3 jaar, in totaal minimaal 2400 contacturen, 200 dagen per jaar, aan het einde waarvan het *Certificado de Conclusão do 2º Grau*, ook genoemd *Certificado de Conclusão de Ensino Médio* wordt verleend. Dit getuigschrift biedt toegang tot het toelatingsexamen van het hoger onderwijs.

Het niveau van het *Certificado de Conclusão do 2º Grau/ Certificado de Conclusão de Ensino Médio* is ongeveer vergelijkbaar met dat van het havodiploma.

Middelbaar beroepsgericht onderwijs

Het nieuwe systeem van beroepsgericht onderwijs dat ontstaan is met de LDB van 1996 kent drie niveaus. Allereerst *básico*, waar men ook zonder enige vooropleiding wordt toegelaten.

Meestal gaat men na de lagere school beroepsgericht onderwijs volgen (mede gebaseerd op elders verworven competenties), dat afgerond wordt met het getuigschrift *Certificado de Técnico Básico*.

De duur varieert van enkele maanden tot een paar jaar. Het is de bedoeling dat men ook met dit getuigschrift naar het volgende niveau zal kunnen doorstromen.

Het volgende niveau is middelbaar beroepsgericht onderwijs dat 1-3 jaar of 3-4 jaar duurt, afhankelijk van het type onderwijs: middelbaar beroepsgericht onderwijs of een combinatie van middelbaar beroepsgericht en algemeen vormend onderwijs. Toelatingsexamen is het eindexamen van de onderbouw van de middelbare school, na 9 jaar onderwijs (*ensino fundamental*). Het streven is dat de leerling met deze opleiding het niveau van 12 jaar onderwijs in totaal behaalt.

Het middelbaar beroepsgericht onderwijs kan zowel een algemeen vormend deel (basisvakken van de middelbare school) als een beroepsgericht deel omvatten. Het algemeen vormende deel bestaat uit de vakken Portugese taal en Braziliaanse literatuur, aardrijkskunde en geschiedenis, natuurkunde, scheikunde en biologie, wiskunde, een buitenlandse taal, kunstonderwijs en lichamelijke oefening. De opleiding wordt afgerond met het getuigschrift met de beroepskwalificatie *Técnico de Nivel Médio/ Diploma de Ensino Médio com Habilitação* met vermelding van de richting.

Het niveau van het *Técnico de Nivel Médio/ Diploma de Ensino Médio com Habilitação* is vergelijkbaar met dat van een mbo-diploma op kwalificatieniveau 1-4, afhankelijk van de opleidingsduur en richting.

Brazilië kent ook een middelbaar schooldiploma in het kader van volwasseneducatie (*Certificado de Conclusão de Ensino Médio Supletivo*). Ook dit getuigschrift biedt toegang tot het toelatingsexamen van het hoger onderwijs.

De kwaliteit van het onderwijs aan de middelbare scholen varieert enorm. Om de aankomende studenten van het hoger onderwijs op een gelijk aanvangsniveau te krijgen, worden toelatingsexamens afgenomen in een aantal vakken van de middelbare school. Sommige leerlingen bereiden zich voor op dit toelatingsexamen door gedurende een half jaar een bijscholingscursus te volgen.

■ Toelating hoger onderwijs

Het *Certificado de Conclusão do 2º Grau/Certificado de Conclusão de Ensino Médio* en de 3-jarige opleidingen die worden afgerond met het *Diploma de Técnico de Nivel Médio/Diploma de Ensino Médio com Habilitação* bieden toegang tot het toelatingsexamen (*vestibular*) voor het hoger onderwijs en tot de nominaal gemiddeld 3-jarige postsecundaire beroepsgerichte cursos superiores de tecnologia. Het *vestibular* kan per universiteit verschillen en heeft als doel het selecteren van de beste studenten. Studenten die geen goede cijfers hebben, slagen niet voor het examen en kunnen niet aan een universiteit studeren.

In 1998 heeft de Braziliaanse overheid het *Exame Nacional do Ensino Médio* (ENEM) ingevoerd, een nationaal examen ter evaluatie van het onderwijs aan middelbare scholen in Brazilië. Aanvankelijk was dit examen bedoeld om de kwaliteit van het Braziliaanse voortgezet onderwijs te evalueren, maar sinds 2009 hanteert een toenemend aantal universiteiten de resultaten van het ENEM als selectie criterium voor toegang tot het hoger onderwijs, als aanvulling op of vervanging van het *vestibular*. Er zijn echter nog altijd universiteiten die alleen het *vestibular* hanteren als examen voor toelating tot hun opleidingen.

■ Hoger onderwijs

Brazilië kent 245 openbare en 2069 particuliere instellingen voor hoger onderwijs. Deze laatste bieden onderwijs aan 89 procent van alle studenten. Tot de particuliere sector behoren de traditionele katholieke universiteiten, instellingen die gefinancierd worden door lokale overheden, het bedrijfsleven en/of non-gouvernementele (hulp)organisaties. Het ministerie van Onderwijs erkent de instellingen en accrediteert de opleidingen.

Het hoger onderwijs is georganiseerd in *universidades*, *universidades especializadas*, *centros universitários*, *centros universitários especializados*, *faculdades*, *faculdades integradas*, *institutos superiores*, *escolas superiores* en *centros de educação tecnológica*.

Er zijn particuliere instellingen met en zonder winstoogmerk. Tot de laatste groep behoren de *comunitárias* (coöperaties), *confessionais* en *filatropicas*.

Openbare instellingen zijn door de federatie (*federal*), door een staat (*estadual*) of door een gemeente (*municipal*) opgericht. Federale universiteiten vindt men overal in het land. De meeste andere instellingen zijn vooral gevestigd in het zuiden en zuidoosten van het land met hoge concentraties in São Paulo en Rio de Janeiro. Het onderwijs aan alle openbare instellingen is kosteloos. De kwaliteit van de instellingen en die van de opleidingen binnen één instelling kan aanzienlijk verschillen (zie onder [Accreditatie en kwaliteitszorg](#)).

■ Universitair onderwijs

Universiteiten bieden opleidingen aan die in Nederland kunnen vallen onder het wetenschappelijk onderwijs of het hoger beroepsonderwijs, zoals bijvoorbeeld verpleegkunde en fysiotherapie.

Het universitair onderwijs kent twee niveaus: *graduação* (initiële opleiding) en *pos-graduação* (vervolgopleiding).

Graduação

De opleidingen op het niveau van *graduação* hebben een nominale duur van 4, 5 of 6 jaar en worden afgerond met de graad *Bacharel*. In plaats van de graad worden ook beroepskwalificaties zoals *Médico* en *Engenheiro* gebruikt. De universitaire lerarenopleiding heeft meestal een nominale studieduur van 4 jaar en wordt afgerond met de graad van *Licenciado* (*Licenciatura*).

Tegenwoordig wordt de duur van de studies niet meer in jaren weergegeven, maar in studiepunten en contacturen. Een academisch jaar mag minimaal 200 dagen duren. De wijze van berekening van studiepunten varieert: over het algemeen is 1 studiepunt gelijk aan 15 contacturen in theorie of aan 30 tot 45 contacturen praktijk. Sommige instellingen stellen 1 studiepunt gelijk aan 20 contacturen per week.

Tegenwoordig moeten alle hoger onderwijsopleidingen worden afgerond met een afstudeeropdracht (*trabalho de conclusão de curso – TCC*). Dit kan een scriptie (*monografia*) zijn of een verslag gebaseerd op academisch onderzoek. Bij de waardering van de *Bacharel*-graad dienen naast de oriëntatie, ook de leeruitkomsten betrokken te worden.

Het niveau van de *Bacharel*-graad is vergelijkbaar met dat van een bachelorgraad in het hoger beroepsonderwijs of met dat van ten hoogste een bachelorgraad in het wetenschappelijk onderwijs, afhankelijk van de leeruitkomsten en de aard van de opleiding.

Het niveau van de *Licenciado*-graad is vergelijkbaar met dat van een bachelorgraad in het hoger pedagogisch onderwijs.

In het kader van de onderwijshervormingen zijn ook *cursos de seqüenciais* (vervolg cursussen) aan de universiteiten ingevoerd.

Deze opleidingen leiden niet tot de graad van *Bacharel*, maar worden afgerond met een *Certificado* indien deze algemene vorming (*cursos seqüenciais de complementação de estudos*) betreffen, en met een *Diploma* indien het een beroepsopleiding (*cursos seqüenciais de formação específica*) betreft. Toelatingseis is het diploma van de middelbare school.

Pos-graduação

De term *pos-graduação* omvat de *especialização*, *mestrado* en *doutorado*. Er zijn twee soorten *pos-graduação*-opleidingen: *latu sensu* (in brede zin van het woord) en *stricto sensu* (in strikte zin van het woord). MBA-opleidingen vallen ook onder de term *pos-graduação* en zijn meestal geaccrediteerd door het Braziliaanse ministerie van Onderwijs.

Especialização (pos-graduação latu sensu)

Cursos de especialização duren over het algemeen 360 uur tot maximaal 2 jaar en worden afgerond met een *Certificado de Especialização*. Deze opleidingen zijn over het algemeen niet geaccrediteerd door het ministerie van Onderwijs. Tot deze groep universitaire vervolgoopleidingen behoren niet de medische specialisaties die over het algemeen 3 jaar duren, maar bijscholingen om de opgedane kennis te actualiseren of te verdiepen. De opleidingen worden afgerond met een scriptie of academisch onderzoek.

Mestrado (pos-graduação stricto sensu)

De *mestrado*-opleiding duurt 18-24 maanden, wordt vaak in deeltijd aangeboden en wordt afgerond met een afstudeerscriptie (*tese*). De graad die dan wordt verleend is die van *Mestre*. Het getuigschrift biedt toelating tot de *doutorado*. De toelatingseis voor deze opleiding is de graad *Bacharel/Licenciado*, een toelatingstoets, die kan bestaan uit een schriftelijke toets en een interview, en een kort voorstel voor het onderzoeksproject van de student. Ook kennis van het Engels en soms van het Spaans en Frans wordt getoetst.

Het niveau van de *Mestre*-graad is vergelijkbaar met dat van een mastergraad (1-jarige opleiding) in het wetenschappelijk onderwijs.

Doutorado

Toelating tot de *doutorado* biedt de graad van *Mestre*. De *Doutorado* duurt meestal 4 jaar na de *mestrado*. Het eerste jaar bestaat uit colleges, daarna wordt onderzoek verricht dat uitmondt in een dissertatie (*dissertação/tese*). Na afronding van het promotietraject wordt het diploma van *Doutor* uitgereikt. In een enkel geval biedt ook de graad van *Bacharel* toelating tot het promotietraject; de opleidingsduur is dan gemiddeld langer.

■ Hoger beroepsgericht onderwijs

Cursos superiores de tecnologia vallen onder het postsecundair beroepsgericht onderwijs. Toelating tot dit type onderwijs biedt het getuigschrift van *Técnico* en het *Certificado de Conclusão do 2º Grau, de Ensino Médio*. De opleiding omvatte 1600 tot 2400 contacturen, afhankelijk van de gekozen studierichting. Ook was het mogelijk om kennis op te doen door ervaring of cursussen op het werk. De opleiding is in eerste instantie gericht op de arbeidsmarkt. Een praktijkstage is dan ook een belangrijk onderdeel van het curriculum. Aan het eind van de opleiding wordt het getuigschrift met de beroepskwalificatie *Tecnólogo* verleend. Dit getuigschrift biedt ook de mogelijkheid om in te stromen in een nominaal 1-jarige beroepsgerichte vervolgopleiding (*Mestrado Profissional*) of in een universitaire initiële opleiding in dezelfde richting met nader te bepalen vrijstellingen.

Het niveau van de *Tecnólogo* is ongeveer vergelijkbaar met dat van 1 jaar hoger beroepsonderwijs.

In 2000 werden er 364 *cursos superior de tecnologia* aangeboden, inmiddels zijn dat er bijna 4.500. De toename in het aanbod van deze opleidingen heeft te maken met de groei van de economie in Brazilië. Hierdoor neemt de werkgelegenheid toe en daarmee de behoefte aan gekwalificeerd personeel in diverse beroepen.

De opleiding duurt tegenwoordig gemiddeld 3 jaar en wordt niet alleen meer in technische richtingen aangeboden, maar ook op het gebied van kunst, handel, communicatie, design, informatica, gezondheidszorg, toerisme en management. De opleidingen worden niet meer uitsluitend aangeboden door instellingen van hoger beroepsgericht onderwijs, maar ook door de verschillende types universiteiten.

Het beroep van *Tecnólogo* wordt momenteel gereguleerd door het parlement. Dit leidt tot standaards en voorwaarden op de arbeidsmarkt en zou een nog grotere toename in het aanbod van de opleidingen tot gevolg moeten hebben. De technische (hoger beroepsgerichte) opleidingen vertegenwoordigen tegenwoordig ongeveer 16 procent van het totaal aantal *undergraduate* opleidingen.

■ Beoordelingssystemen

Er bestaat geen uniform beoordelingssysteem in Brazilië. Het meest voorkomende beoordelingssysteem is een schaal van 0-10, waarbij een 5 of hoger als voldoende geldt.

In cijfers	Letter grade	Omschrijving
9-10	SS/A	<i>Superior/Excelente</i>
7-8.9	MS/B	<i>Médio Superior/Bom</i>
5-6.9	MM/C	<i>Médio/Regular</i>
3-4.9	MI/D	<i>Médio Inferior/Insuficiente</i>
0-2.9	II/D	<i>Inferior/Reprobado</i>

Een schaal van 0-100, waarbij 60 of hoger als voldoende geldt, komt ook vaak voor.

In cijfers	Letter grade	Omschrijving
100	SS/A	<i>Superior/Excelente</i>
80-90	MS/B	<i>Médio Superior/Bom</i>
60-70	MM/C	<i>Médio/Regular</i>
50	MI/D	<i>Médio Inferior/Insuficiente</i>
	II/E	<i>Inferior/Reprobado</i>

■ Accreditatie en kwaliteitszorg

Het Braziliaanse ministerie van Onderwijs is verantwoordelijk voor de kwaliteitszorg in het hoger onderwijs. De *Comissão Nacional de Avaliação do Ensino Superior* (CONAES) is verantwoordelijk voor de evaluatie van de *graduação* opleidingen en de *Coordenação de Aperfeiçoamento de Pessoa de Nível Superior* (CAPES) voor die van de *pos-graduação* opleidingen (*strictu sensu*).

CONAES bestaat onder meer uit vertegenwoordigers van het *Instituto Nacional de Estudos e Pesquisas Educacionais* (INEP), *National Institute for Educational Research and Studies*, CAPES en docenten en studenten in het hoger onderwijs. INEP is een met het ministerie van Onderwijs verbonden agentschap, dat informatie over alle aspecten van het Braziliaanse hoger onderwijs verzamelt, beheert en evalueert.

Om de kwaliteit van de opleidingen en instellingen in het hoger onderwijs te kunnen evalueren, heeft CONAES het *Sistema Nacional de Avaliação da Educação Superior* (SINAES), Het *Higher Education National Evaluation System*, ontwikkeld. Een belangrijke factor in de evaluatie is het *Exame Nacional de Desempenho de Avaliação de Estudantes* (ENADE). Dit is een jaarlijks terugkerend *survey* onder studenten die beginnen met hun opleiding aan de universiteit en studenten die bijna klaar zijn.

De resultaten leiden tot de ontwikkeling van kwaliteitsindicatoren, die gebruikt worden voor de evaluatie. [INEP](#) publiceert deze kwaliteitsindicatoren in het *Indices Gerais de Cursos das Instituições* (IGC), het algemeen register voor opleidingen. De uitkomsten van de evaluatie zijn representatief voor de kwaliteit van alle opleidingen die een instelling aanbiedt. De eindresultaten worden jaarlijks gepubliceerd op de [website](#) van het ministerie van Onderwijs (MEC).

Graden en titels van *Centros Universitarios, Faculdades Integradas, Institutos of Escolas de Nivel Superior* dienen te zijn erkend en geregistreerd door een staatsinstelling namens het MEC. Dit blijkt uit stempels achter op het getuigschrift.

Een overzicht van erkende opleidingen is beschikbaar via e-MEC, de [website](#) van het Braziliaanse ministerie van Onderwijs. Het is mogelijk om zowel op instelling als op opleiding te zoeken via de optie *Consulta Avançada*.

■ Internationale verdragen

Binnen het verdrag van *Mercosul* (handelsverdrag van Zuid-Amerikaanse landen) heeft Brazilië wederzijdse erkenningsafspraken met Argentinië, Uruguay, Paraguay en Chili.

■ Samenstelling dossier

Aan het einde van de middelbare school wordt een cijferlijst (*historico escolar*) uitgereikt. Hierin staat dat de betrokkene de middelbare school heeft afgerond en verder kan studeren in het hoger onderwijs (*concluiu 3ª serie do 2º grau, apto ao prosseguimento de estudos em nivel superior*). Sommige instellingen beperken zich tot de *historico escolar*, andere geven ook een *Certificado* af. Op oude getuigschriften komt het voor dat de betrokkene een lesbevoegdheid heeft in de eerste 4 klassen van de lagere school (*profesor de 1º Grau de 1ª a 4ª serie*).

Ter afronding van een universitaire opleiding wordt een getuigschrift met de graad *Bacharel* uitgereikt en soms staat op het diploma een beroepskwalificatie vermeld zoals *Médico* (arts), *Fisioterapeuta*, *Enfermagem* (verpleegkundige) of *Engenheiro*. De bijbehorende cijferlijst verwijst naar het studieprogramma dat is gevolgd.

■ Overzicht hogeronderwijsinstellingen

[Website](#) van het INEP, het *National Institute for Educational Research and Studies* met een overzicht van hogeronderwijsinstellingen (alleen in het Portugees).

■ Handige websites

- [Website](#) van het Nuffic NESO-kantoor in Brazilië (alleen in het Portugees).
- [Website](#) van het *Ministério da Educação* (MEC), het Braziliaanse ministerie van Onderwijs (alleen in het Portugees).
- [Website](#) van het Braziliaanse ministerie van Onderwijs met het *Indices Gerais de Cursos das Instituições* (IGC), register met informatie over de kwaliteit van *undergraduate*- en *postgraduate*-opleidingen aangeboden door hogeronderwijsinstellingen (alleen in het Portugees).
- *E-MEC*, [website](#) van het Braziliaanse ministerie van Onderwijs met informatie over de kwaliteit van alle *undergraduate*, *graduate* en PhD-opleidingen van een instelling (alleen in het Portugees).
- [Website](#) van het *Instituto Nacional de Estudos e Pesquisas Educacionais Anísio Teixeira* (INEP), *National Institute for Educational Research and Studies*, verantwoordelijk voor de evaluatie van onderwijssystemen en de kwaliteit van onderwijs in Brazilië (alleen in het Portugees).
- [Website](#) van de *Coordenação de Aperfeiçoamento de Pessoal de Nível Superior* (CAPES), het Braziliaanse *Federal Agency for Support and Evaluation of Postgraduate Education (stricto sensu)* (alleen in het Portugees).
- [Website](#) van de *Associação Nacional das Universidades Particulares* (ANUP), vereniging van particuliere onderwijsinstellingen (alleen in het Portugees).